

IN MEMORIAM

KOZMA DEZSŐ (1935–2023) HALÁLÁRA

Noha már túl volt a harmincon, a lehető legígéretesebben indult Kozma Dezső szakmai pályája az 1970-es évek fordulóján: korábbi kisebb tanulmányok és egy Gyulai Pál-válogatáskötet után már azonnal egy olyan könyvvé alakított doktori értekezést, illetve egy kismonográfiát írt, amelyeket évtizedekig haszonnal forgattak a szakmában. Igen alapos forráskutatáson, köztük értékes, azóta már nem fellelhető levéltári anyagokon alapultak és a regionális fókuszú, filológiai alapozású irodalomtörténet legjobb, két világháború közti erdélyi hagyományaira, például György Lajos vagy Kristóf György munkásságára és szemléletére emlékeztettek. *A valóság igazsága: írók kolozsvári szerkesztőségeiben a századfordulón* és a Petelei Istvánról készült kismonográfiája egyaránt arra volt kíváncsi, hogy miként függött össze regionalitás és poétika, hogyan lehetett irodalmat művelni egy olyan századvégi Kolozsváron vagy Erdélyben, amely ugyan egyetemi és értelmiségi központ lett, de messze lemaradt gazdaságilag vagy az intézmények tekintetében egy egyre inkább egyközpontú dualista Magyarországon. Kozma Dezső válasza sokban hasonlított a két világháború közötti erdélyi irodalomtörténészek válaszaira, s hozzájuk hasonlóan azt körvonalazta, hogy miként alakult ki egy olyan jellegzetes erdélyi magyar irodalmi élet (vagy ment végbe ennek a modernizációja), amely érzékeny módon emelte be a helyit számos korszerű globális poétikai megoldásba. Nem véletlen, hogy Petelei-könyvének s e monográfia későbbi ösztönző hatásának köszönhetően máig a marosvásárhelyi-kolozsvári Petelei István a 19. század végének egyik legjobban jegyzett, legalaposabban vizsgált szerzője. A szakmailag ígéretes, akár irigylésre méltó indulást még nagyon sok kötet követte, volt köztük szaktudományos (például Mikszáth-, Krúdy-kismonográfiái és kései Madách-tanulmánykötete), zöme tudománynépszerűsítő (ismert, nagy példányszámban megjelent *Koltói őszétől Arany-breviáriumáig*); egyaránt a 19. század második feléhez vagy a huszadik század korai időszakához kapcsolódtak.

Nem volt olyan középiskolás, érettségi előtt álló, aki közvetett módon ne ismerte volna – és ez a tankönyvíróknak egyszerre áldása és átka –, hiszen vagy a liceumi tankönyveit forgatta vagy a tankönyveihez képest forgatott más (is) az érettségire, felvételre való felkészülés közben. Ma irodalomtörténészként talán nem is tudjuk érteni, hogy mit jelentett az egyetlen érvényben levő tankönyv írójának lenni hosszú évekig vagy tízezres példányszámban kiadott klasszikusokat gondozni. Jól kezelte ezt a hírnevet, tudta és természetesnek vette, hogy sokan ismerik, elfogadta, hogy – mint minden tankönyvírot vagy ismert szerzőt – bírálják is, de nem volt dölyfös, lekezelő, beképzelt vagy hiú, pedig lehetett volna. Sütkérezett az ismertségben, örült neki, tudatában volt annak, hogy sokan ismerik, kedvelik vagy vitatják, amit írt.

Épp ezért is nem lehetett könnyű megélnie neki sem (mint ahogyan sokan másoknak a generációjából), hogy hirtelen, az 1989-es forradalmat követően néhány év alatt kis túlzással minden megváltozott a magyar irodalomtudományban: a gondolkodásmód, a divatos témák,

a tekintélyek, akikre hivatkozni lehetett vagy egyenesen kellett, a nyelv, ahogyan beszélni lehetett a tudományban. Olyan erővel tört be mindaz, amit addig a vasfüggöny mögött csak a legműveltebbek és legfelkészültebbek láttak, hogy az idősebb nemzedékekből kevesen tudták rendszeresen követni a tudományos kutatásnak és eredményeknek ezt a nagyszabású változását. Nyelvtudást, szemléletváltást igényelt ez, de eközben néha még azt is nehéz lehetett eldönteni, hogy mi az, ami reprezentatív, komoly, időtálló eredmény és mi az, amit csak a magyar környezet túloz el vagy egyenesen imposztorság. Ahhoz is bátorság és kellő sztoicizmus kellett, hogy valaki – mint például ahogyan Kozma Dezső tette – eközben megőrizze a régebbi módszerekbe vetett hitét, munka- és íráseszményét, s a szakma lassú, türelmes követése révén próbáljon felzárkózni ehhez a hirtelen, sokak számára követhetetlen változáshoz. Türelmesen írta a könyveit, dédelgette és megőrizte régi kedves témáit, szívesen tért vissza félbehagyottnak érzett kérdésfelvetéseihez – akár Madách-ról, akár a klasszikus modernség ismert vagy elfeledett alkotóiról (egy Török Gyuláról vagy egy Hugo von Meltzl-ről) volt szó. S az sem zavarta, ha nem ő volt egy-egy rendezvény, konferencia középpontjában, türelmesen, figyelmesen hallgatott végig másokat, lelkesen idézte fel régebb óta dédelgetett ötleteit, megjegyzéseit egy-egy hozzászólásban.

Diákként az 1990-as évek közepén néha csodálkoztunk azokon a tanárainkon, akik az első szótól az utolsóig megírták és felolvasták az egyetemi előadásait. Nyilván könnyebb volt azonosulni azokkal, akik szabadon beszéltek, néha megálltak, elkalandoztak, csupán kis tenyérnyi vázlatokkal érkeztek órára és sehol máshol, nyomtatott egyetemi jegyzetekben meg végképp nem lehetett elolvasni mindazt, amiről beszéltek. Persze, mára – amikor fulladunk a pillanatok alatt összerakott, át nem gondolt, meg nem írt, elő nem készített és néha az órák vagy előadások előtt percekkel slendriánul odavetett egyetemi és konferencia-előadások – fésületlen tömkelegében, már megértem, hogy egész generációknak, köztük a Kozma Dezsőének is, mit jelentett a pontosan megírt, precízen átgondolt, az utolsó betűig kipróbált tudományos előadás. Arról nem is beszélve, hogy akkor még mi sem tudtuk, amit később doktorandusként nyugat-európai tanulmányútjaim alatt rendszeresen megtapasztalhattam: vannak olyan egyetemi közösségek, ahol jól megírt előadás nélkül szégyen az előadói pulpitusra lépni. Persze, arra is rájöttem közben, hogy egész generációk számára volt mentesvár az előzetesen megírt előadás; Kozma tanár úr ritkán mesélt az 1989 előtti évekről, de épp tőle tudtam meg, hogy hol volt a rettegett lehallgatókészülék a Bölcsészkar Brassai termében, s nyilván a minden évfolyamra beépített besúgó hallgatótól óvakodó tanárok számára is biztos pont volt az előzetesen átgondolt, jól megírt, bármikor megmutatható előadás szövege. De még nekem – aki Gyimesi Éva ajánlására és támogatásával váltam 1999-től kezdődően doktori hallgatójává és a klasszikus magyar irodalmat is oktató közvetlen kollégájává – sem szívesen beszélt az 1989 előtti kutatás, könyvkiadás és egyetemi oktatás árnyoldalairól, noha bizonyára neki, a tankönyvszerzőnek és termékeny írónak is voltak bőségesen tapasztalatai a cenzúrával való rendszeres találkozásról. Ez a visszafogottság talán az alkatához is tartozott s ennek köszönhetően olyanokkal is jól kijött, akikkel nem értett egyet vagy akik nem értettek egyet vele. Jóságos volt és segítőkész, ha ajánlólevelet kellett adni, különféle adminisztratív beosztásokat kellett vállalni vagy új szak alapításában kellett segédkezni, egyforma nagyvonalúsággal segített, ugyanolyan könnyedséggel mondott igent, s ezzel néha vissza is éltek.

Olyan volt, mintha valamelyik kedvenc Krúdy-regényéből lépett volna ki – a szerető felesége állandó gondoskodását dicsérő – mindig tökéletesre vasalt ingével, elmaradhatatlan nyakkendőjével, tökéletes eleganciájú zakójával, ápoltságával, töretlen jókedvével, kedélyes,

anekdotázásra mindig nyitott alkatával. „*No, mi hír ma a tudományban, főnök?*” – kérdezte barátságosan, amikor összetalálkoztunk annál a munkaasztalnál, amit nagyvonalúan és magától értetődő természetességgel osztott meg velem, huszonéveim elején levővel. Noha sokszor és sokban nem értettünk egyet, nem emlékszem, hogy valaha összeszólalkoztunk volna: ma már tudom, hogy ez róla, az ő tapintatosságáról, türelmességéről, konfliktuskerülő természetéről szól. Abban a mai egyetemi környezetben, amelyben néha az a legdivatosabb, ha valaki minél többet és minél látványosabban panaszkodik, szinte hihetetlen, hogy soha nem hallottam panaszkodni azokban az években, amíg együtt dolgoztunk. Egyszerűen tette a dolgát, jókedvű volt, kedélyes, derűs. Pedig voltak sebei: egyszer, egyetlen interjúban olvastam, amit még egyetemi vagy otthoni magánbeszélgetéseiben sem említett: hogy tényleg aránytalanul későn lett professzor, már régen teljesítette az ehhez szükségeseket, de mindig valaki a nála befolyásosabbak és illetékesebbek közül elodázta az előléptetését. De ezt sem sértődöttséggel mondta, csak úgy tárgyilagosan, teljesen mellékesen.

Ilyennek szeretném megőrizni az emlékeimben: derűsnek, higgadtnak, kiegyensúlyozottnak, barátságosnak, a klasszikus magyar és a korai huszadik század irodalma iránt kíváncsinak, nyitottnak arra is, ami számára nagyon más vagy új volt s amit nem kívánt feltétlenül követni. Derűvel tölt el engem is, ha felidézem, amint szembe jön a folyosón, megveregeti a vállamat, kedélyesen, tapintatosan érdeklődik, majd békésen továbbmegy. Nyugodjon békében, Tanár Úr!

T. SZABÓ LEVENTE

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Irodalomtudományi Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
szabolevente@yahoo.com

BÚCSÚZÁS KOZMA DEZSŐ IRODALOMTÖRTÉNÉSZTŐL, KOLLÉGÁNKTÓL

„*Kivételes helyen őrzöm meg lelkemben az ő emlékezetét.*” – írta Meltzl Hugóról Barabás Ábel. Kozma Dezső kollégánk Petőfi Sándor erdélyi kritikai utóéletét tanulmányozva idézte a fenti megállapítást, amikor immár szakmai szemmel olvasta és vetette egybe az irodalomtörténet eseményeit és a tudósi, kritikus, újságírói véleményeket; mérlegelt, elemzett, szintetizált. De így tett Madáchról, Petőfiről, Mikszáthról írva is. Az irodalmi emlékezet társadalmi funkcióját vizsgálta szívesen a katedrán, konferencia-előadásain, közleményeiben.

De tegyük hozzá: „*érdemes újraolvasni*” – jelentette ki tanulmányaiban gyakorta, hiszen tudta, a kritikai vélemények az irodalmi művek ismerete nélkül érthetetlenek.

Ő maga is sajtó alá rendezett jelentős számú irodalmi művet – megannyi segédkönyvet a magyar irodalom tanításához abban az időben, amikor nemcsak internetünk nem volt, de még a fénymásolóhoz sem volt a magánembernek hozzáférése, és kulturális elszigeteltségben élt a romániai magyarság. Mégis megtalálta a módját, hogy egy-egy kötetnyi Mikszáth Kálmán-, Krúdy Gyula-, Bródy Sándor-, Thury Zoltán-, Török Gyula-prózát szerkesszen könyvvé és lásson el értelmező tanulmánnyal; a századforduló novellistái, költő műveiből válogatott antológiára valót. De iskolai irodalomtankönyveket is írt, amelyek hosszasan voltak forgalomban a romániai magyar középiskolai oktatásban. Szívügye volt az iskolai